

میری در دیوان میرزا حبیب خراسانی

ویرایش و نگارش: رقیه حسینی

www.ketab.ir

سرشناسه: حسینی، رقیه-۱۳۶۳
 عنوان و نام پدیدآور: سیری در دیوان میرزا حبیب خراسانی/رقیه حسینی
 مشخصات نشر: شیراز: ارم شیراز، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری: ۱۰۴ ص
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۰۰-۲۰۰۹
 وضعیت فهرست نویسی: قیفا
 موضوع: شعر فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد
 رده بندی کنگره: ۱۳۹۲: ۷۶۶۷: ۷۶۶۷
 رده بندی دیویی: ۸۶۱/۶
 شماره ثبت: ۳۲۲۸۱۹۵

نام کتاب: سیری در دیوان میرزا حبیب خراسانی
 مؤلف: رقیه حسینی
 صفحه آرا: محبوبه برهمیان
 تیراژ: ۵۰۰ نسخه
 قطع: رقعی
 تعداد صفحات: ۱۰۴ ص
 ناشر: انتشارات ارم شیراز
 نوبت چاپ: اول
 لیتوگرافی، چاپ و صحافی: دیحسان شهر
 قیمت: ۴۰۰۰ تومان
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۰۰-۲۰۰۹
 مدیر مسئول انتشارات: دکتر مسعود صفار
 آدرس: شیراز- میدان دانشجو- مجتمع پزشکی نشاط- طبقه چهارم- انتشارات ارم شیراز
 تلفن: ۰۷۱۱ ۶۴۶۲۰۷۷، فاکس: ۰۷۱۱-۶۴۶۲۰۵۸

وب سایت: www.arampub.ir

طبق قانون حمایت از آثار مولفین و مترجمین، تمامی حقوق جهت مؤلف و ناشر براساس قرارداد فی مابین محفوظ است و هرگونه کپی برداری ممنوع و پیگرد قانونی دارد.

پیشگفتار

برخی مواقع، عواملی مانع از خواست حقیقی انسان می‌شود و آدمی ناخودآگاه در مسیری قرار می‌گیرد که در ابتدا از آن ناخرسند است اما سرانجام به قول حافظ: رضا به داده می‌دهد و بد هم نمی‌بیند.

من در تمام زندگی سعی بر آن داشتم که به اجبار تن ندهم و به خواست و اختیار خود امور را برگزینم اما امان از زمانی که گره کار انسان به دست دیگری باز می‌شود، آنگاه دیگر...

اما تمام موانع و خواسته‌ها و ناخواسته‌ها، از آنجا که دوست دارم و خصلت ذاتی من است که سرکاری را به بهترین گونه انجام دهم، با یاری از پروردگار، تمام تلاش خودم را در آن بار می‌گذارم تا بستم تا اثری خوب و کم نقص ارائه دهم تا که چه مقبول افتد.

من همان‌طور که راه‌های بسیار صمیمانه و بی چشمداشت آقای بشیر علوی بسیار بهره‌برداران را به خود اختصاص داده‌اند، شاید چاپ این اثر سالیان سال طول می‌کشید. همچنین قدردان زحمات دکتر پویا و دکتر پدیده آقای دکتر یدالله جلالی و آقای دکتر مرتضی فلاح بوده و از آقای دکتر پویا و دکتر علیم زهرا سرایی نیز که جرقه این کار را در ذهن من روشن کردند، همچنین دکتر سادات حسینی که مشتاقانه راه چاپ کتاب را برایم هموار نمود، نهایت تشکر را دارم.

به بارنشتن این اثر به دلیل نبود منابع و اختصار بودن مطالب پیرامون میرزا حبیب خراسانی و به ویژه درباره دیوان و تراوی، کتب بسیار بود اما به فضل الهی شدنی گشت.

در این کتاب، سعی بر آن بوده ابتدا شناخت کاملی از تراوی حاصل شود، سپس سطح دیوان مورد بررسی قرار بگیرد.

پیامبر اکرم (ص) درباره انتقاد، همیشه می‌فرمودند: "خدا رحمت کند کسی که به من هدیه دهد." و انتقاد را نوعی هدیه می‌دانستند، بر همین پایه من، همیشه در کتاب‌هایم از شاگردان طلب هدیه می‌کنم و از تمامی خوانندگان عزیز نیز می‌خواهم تا هدیه‌ها را از خویش مرا از هدیه خود بی دریغ نگذارند.

با سپاس

۹۲/۳/۱۵

مقدمه

حاج میرزا حبیب خراسانی، یکی از بزرگترین سرایندگان دوره قاجار است که اشعار عرفانی او حاصل تجربه‌های عرفانی اوست. علاوه بر اشعار عرفانی، اشعاری در وعظ، و مدح نیز دارد که اشعار مدحی او بیشتر در مدح امام علی (ع) است.

دیوان وی عاری از لغات سنگین و ثقیل عربی است، اما لغات مهجور فارسی در دیوان او یافت می‌شود، لغاتی که گاهی اشعار او را به شعر سبک خراسانی، نزدیک ساخته است. غزلیهايش زياداً به غزل‌های سرایندگان بزرگ سبک عراقی از جمله سعدی و حافظ است که اقتفای آن سروده است.

از سبک و سطح فکری، عرفان معتدل او، ستایش‌های دینی و غیردینی، حدیث نفس، انتقادات و درونی‌های اجتماعی، بررسی شده است.

انتقادات موجود در دیوان میرزا حبیب نیز، به زیرشاخه‌هایی تقسیم می‌شود که انتقاد از شیخ و زاهد ریاکار، بیشتر به سبک اذراست و از این حیث، انتقادات او یادآور انتقادات حافظ از زاهدان ریاکار دوران است.

از دیگر گروه‌هایی که مورد انتقاد میرزا حبیب قرار گرفته‌اند، مردمان خراسان و جامعه آن روزند که میرزا حبیب آنان را با عنوان «اهل خراسان و ... به باد نکوهش می‌گیرد.

نسب و (لا) سادات بودن، روحانیت، عزلت، گوشه‌سینی و عاداتی از قبیل عدم مردم‌آزاری، کینه‌توز نبودن و قناعت را خود در اشعارش باز کرده است.

فهرست مطالب

فرگرد (فصل) نخست: زندگی و آثار میرزا حبیب خراسانی
 زندگی (۷)، ازدواج (۸)، دوران عزلت و ریاضت (۹)، ذوق و قریحه (۹)، وفات (۱۰)، آثار (۱۰)، تأثیر
 و تأثر (۱۵)

فرگرد دوم: بررسی ویژگی های زبانی اشعار میرزا حبیب خراسانی
 (۲۱)

موسیقی بیرونی و کناری (۲۱)، تناسب وزن و محتوا (۲۳)، موسیقی درونی (۲۴)، تخفیف و
 (۲۴)
 (۲۶)

وزن‌گان (۲۶)، بحر (۲۶)، ترکی و مغولی (۲۷)، لغات فرنگی و اصطلاحات جدید (۲۷)، لغات
 عامیانه (۲۸)، (۲۸)، (۲۸)، اصطلاحات فقهی (۲۹)، اصطلاحات ادبی (۲۹)،
 اصطلاحات نجومی (۳۰)، (۳۰)، مترادفات (۳۱)
 ۲-۲ نحوی (۳۲):

ساختهای غیر متعارف (۳۳)، جابجایی (۳۳)، نحوی (۳۳)

فرگرد سوم: بررسی درونمایه اشعار میرزا حبیب خراسانی

۱-۲ عرفان (۳۴)، عرفان در زمان قاجار (عصر زراعت) (۳۴)

۱-۱-۲ معرفت (۳۵)، راه حق (۳۶)

۳-۱-۲ قلندری و ملامتی (۳۷)

۳-۱-۳ مفاهیم و اصطلاحات عرفانی در دیوان (۳۸)، بوقت (۳۸)، طلب (۳۸)، (۳۸)، حیرت (۴۱)، برضا
 و تسلیم (۴۲)، فنا و بقا (۴۳)، فقر (۴۴)، فقر و لطف (۴۵)، شوق (۴۶)، (۴۶)، شکر
 (۴۷)، زهد (۴۸)، استغنا (۴۹)، قبض و بسط (۴۹)، خاموشی و عزلت (۴۹)، جزا (۵۱)، نفی
 و اثبات (۵۲)، نفی آناتیت و خود پرستی (۵۲)، همت (۵۳)، پیر (۵۳)

۳-۱-۴ انواع حجاب ها (۵۴)

۳-۱-۴-۱ حجاب های نورانی (۵۴)، اشک (۵۴)، عبادت (۵۴)، روزهای تبرک (۵۵)، علم و عقل

(۵۵)

۳-۱-۴-۲ حجاب های ظلمانی (۵۷)، نفس (۵۷)، خوردن (۵۸)، خودخواهی (۵۸)، وهم (خیال

(۵۸)، خواب (۵۹)، شیطان (۶۰)، جهان (۶۰)

۳-۱-۵ اسرار حق (۶۱)

۳-۱-۵-۱ رمز و نماد (۶۲)، ابرو (۶۳)، چشم (۶۳)، خط (۶۳)، رخسار (۶۴)، رمز گشایی (۶۴)

۳-۲ عقل، عشق و تقابل آن دو (۶۴)

۳-۲-۱ عقل (۶۴)، عشق (۶۶)، محبت (۶۶)، تقابل عقل و عشق (۶۷)

۳-۳ اندیشه های قرآنی (۶۷)

۳-۴ یاد (۶۸)

۳-۴-۱ بیان (۷۳)، اهِم (۷۴)، آدم (۷۴)، عیسی (ع) (۷۵)، یونس (ع) (۷۵)، نوح (ع) (۷۵)، خضر (ع) (۷۶)،

یوب (ع) (۷۶)، یسوع (ع) (۷۶)، یوسف (ع) (۷۶)، داوود (ع) (۷۶)، لوط و هود (ع) (۷۶)، ادريس (ع) (۷۶)

۳-۵ اندیشه های دیگر در باب حبيب خراسانی (۷۶)

۳-۵-۱ اندیشه در باره (۷۶)، نفس (۷۷)، قضا و قدر (۷۸)، مرگ (۷۹)، سحر خیزی و شب زنده

داری (۷۹)، راز نگه داشتن (۸۰)، تلاش و کوشش و پرهیز از تبلی و تن بووری (۸۰)،

هتر (۸۰)، شعر و شاعری (۸۰)، مقام (۸۰)، سوالات فلسفی (۸۱)

۳-۶ حدیث نفس (۸۲)

۳-۶-۱ شرح احوال، سوانح و حوادث شخصی (۸۲)، سحر و جادو (۸۲)، کیفیت معاش (۸۲)، ذکر پیری و حسرت

جوایی (۸۳)، اخلاق و روحيات (۸۳)، آرزوها (۸۴)، طهارات (۸۴)، تألمات روحی (۸۴)، انتقاد (۸۵)

۳-۷ مدح و ستایش (۸۸)

۳-۷-۱ تحمیدیه (۸۸)، منقبت (۸۹)، پیامبر اکرم (ص) (۹۰)، امام علی (ع) (۹۱)، امام موسی کاظم (ع) (۹۲)،

امام زمان (عج) (۹۲)، دیگر ائمه اطهار (ع) (۹۳)، مدح و مدحت (۹۳)، بیان سیر (۹۳)، ستایش دوستان (۹۳)

(۹۳)، ستایش استاد (۹۴)، ستایش همسر (۹۴)، ستایش حاکمان (۹۵)

۳-۸ بانویس (۹۶)

۳-۸-۱ فهرست منابع و مآخذ (۱۰۲)